

ORMAN KÖYLERİNDE KADIN ve KIRSAL KALKINMA (Trabzon İli Örneği)

Süleyman ALKAN¹

Devlet TOKSOY²

¹ Dr. D.K. Ormanlık Araştırma Müdürlüğü- TRABZON

² Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi- TRABZON

Özet

Hane gelirlerinin azlığı ve sert iklim koşulları nedeniyle orman köylüleri, doğal kaynaklara ve onun önemli bir parçasını oluşturan orman kaynaklarına daha fazla gereksinim duyarlar. Ekonomik ve sosyal koşulların iyileşmesi orman kaynaklarına bağımlılığı azalttığından, orman köylerinin kalkınması, sürdürülebilir ormanlık ilkelerinin yerine getirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışma ile orman köylerinde yaşayan kadınların işgücüne ve üretime katılım düzeyleri ortaya konulmuş, buna bağlı olarak da kırsal kalkınmaya katkıları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, çeşitli yazılı kaynak ve kayıtlardan elde edilen verilerle, alandan toplanan özgün veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Özgün veriler, yüz yüze görüşmeler sonucunda doldurulan anketlerden ve yarı yapısal görüşmelerden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında, Trabzon İli'nde 68 köyde 15 yaş üzeri 611 kadın ve 238 erkekle görüşülmüştür. Anketlerden elde edilen veriler, oluşturulan kod planı yardımı ile sayısallaştırılmış, Microsoft Excel programı tabanlı olarak bilgisayara aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

Arazi ve sert iklim koşulları, tarım alanlarının azlığı, tarım ve hayvancılığa bağlı gelirlerin miktarını sınırlamaktadır. Tarım ve hayvancılık kökenli gelirler hane geçimine yetmediği için erkekler köy dışında çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Erkeklerin uzun süreli olarak haneden ayrılması, kadınlara yeni görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Kadınlar, hane içindeki işlerin yanı sıra hane dışındaki işlerin de büyük bir bölümünü yerine getirmekte, üretilen ve satılan tüm ürünlerde kadın emeği oldukça fazla olmaktadır. Bu gerçeğe karşın, kırsal kalkınma programlarından aldıkları pay, erkeklerden çok daha azdır. Kendilerine sunulan yaygın eğitim hizmetleri de onların sadece ev içindeki rollerine yönelik olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, orman köyleri, kadın, kadın ve kırsal kalkınma, Trabzon

Women and Rural Development in Forest Villages: The Case Study in Trabzon

Abstract

Because of the hard climate conditions and the lack of household income, the forest villagers feel the necessity of the natural resources and the important part of it: forest resources. Better economic and social conditions reduce the forest villager's dependence to the forest resources; so this is important for the sustainable forestry principles. This study enlightens women's role in labor force and production. In addition it aims to evaluate their contribution to the rural development.

The study has done with the help of various written texts and some original data about the case. The original data are gained from the face to face surveys and then some semi structural interviews. 611 women and 238 men –over 15 years old- in 68 forest villages are interviewed. All the data from the surveys and interviews are evaluated by using Microsoft Excel.

The conditions of the land and hard climate and the lack of agricultural fields limit the income, gained from the agriculture and livestock. Since the income is not adequate for the family men must work away from the villages. So, women have much more responsibilities than ever. Besides the house works women must work away from home. Women's effort can be easily seen on all the products. Despite this fact their share from the rural development programs are less than men. The mass education services are about just their role in the houses.

Keywords: Rural development, forest villages, women, women and rural development, Trabzon

1. Giriş

Kırsal kalkınma; kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılmasını amaçlayan, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir (DPT, 2006).

Arazi ve iklim koşullarından kaynaklanan olumsuzlukların yaşam kalitesini etkilediği, doğal kaynaklara ve özellikle de ormanlara olan bağımlılığın fazla olduğu orman köylerinde, sürdürülebilir ormancılık kurallarının uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle orman köylerinde kırsal kalkınma daha önemli olmaktadır. Zira ekonomik iyileşme ile birlikte ormanlara olan bağımlılık ve orman kaynakları üzerindeki baskılar azalmaktadır.

Orman köylerinde aile bireylerinin tümünün yaşadığı zorlukları kadın daha yoğun yaşamaktadırlar. Çünkü kadın, yerine getirmek zorunda olduğu ve neredeyse tamamının sorumluluğunu taşıdığı günlük ev işlerinin yanı sıra, ev dışındaki işlere de yoğun emek harcamaktadır. Ayrıca erkeğin çalışmak amacıyla uzun ya da kısa süreli olarak köy dışına çıkması sırasında ailenin yükünü üstlenmekte, ailenin gıda güvenliğini sağlamada ve kırsal kalkınma çabalarında etkin bir rol oynamaktadır (Alkan, 2007).

Türkiye’de işgücüne katılma oranı %46,8 olup, bu oran erkeklerde %70,6, kadınlarda %23,3’tür. Kırsal alanda ise, toplam işgücüne katılma oranı %51,1 olup, bu oran erkeklerde %71,2, kadınlarda %31,9’dur. Tarım ağırlıklı bir toplum özelliği gösteren Türkiye’de kadının, özellikle tarımsal üretimdeki payı küçümsenmeyecek kadar fazladır (Özer ve ark., 2005). 2000 yılından itibaren bazı yıllardaki azalışlara karşın, Karadeniz Bölgesi, kadın istihdamının en fazla olduğu bölge özelliğini taşımaktadır (Yılmaz ve Berber, 2007).

Kırsal kesimde işgücüne katılım oranlarının kentlere kıyasla daha yüksek tespit edilmesi, kentlerden farklı olarak; kadınların çoğunlukla ücretsiz aile işçisi şeklinde tarımda istihdam edilmesi ve öğrencilerin örgün eğitim sürecinden erken ayrılmalarından kaynaklanmaktadır (DPT, 2006). Kırsal kesimde kadınların işgücüne katılma oranlarındaki yükseklik, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çoğunun kadın işgücünün katılımı ile gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Kırsal alanda, kadının üretimdeki emek yoğunluğu sadece tarımsal uğraşlarda değil, aynı zamanda hane içinde de çok yüksektir. Hane içi istihdam bağlamında ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadın ve genç kızlar, ağır bir iş yüküne sahiptirler. Kadınlar, ev temizliği, yemek yapımı, çamaşır yıkama ve sutaşıma gibi günlük işlerin yanı sıra tarla, bağ-bahçe işleri, odun taşıma, ekmek yapma, hayvan bakımı gibi yüksek güç gerektiren ve bir hayli zaman alan işleri de yapmak durumundadır (Fazlıoğlu, 2003).

Kadın, bir anne olarak toplumsal yapının en küçük ve en temel birimi olan ailenin gelirini yiyecek olarak sofraya taşıyarak, çocukların doğru beslenmesine, bunun sonucunda da bedensel ve zihinsel olarak sağlıklı gelişmelerine katkı sağlar. Aynı zamanda da bilgi birikimini, davranış biçimlerini ve kültürünü çocuklarına aktararak onların eğitiminde önemli bir rol oynar. Bu görevi eksiksiz yaptığı sürece, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısındaki gelişmelere de katkı sağlar.

Bu çalışma ile Trabzon İli’ndeki orman köylerinde yaşayan kadınların işgücüne ve üretime katılım düzeyleri, dolayısıyla da kırsal kalkınmaya verdikleri katkı değerlendirilmeye çalışılmış, katkının arttırılarak kırsal kalkınmadan beklenen faydaların ortaya çıkmasına yönelik bir dizi öneri ortaya konulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon İli, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin; eğitim, sağlık, ulaşım, kültür ve sanat kenti olup, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile tüm bölgeyi temsil edebilecek özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Çalışma, çeşitli yazılı kaynak ve kayıtlardan elde edilen verilerle, alandan toplanan özgün veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın özgün verileri, alanda yüz yüze görüşmeler sonucunda doldurulan anketlerden ve yapılan yarı yapısal görüşmelerden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında 68 köyde 15 yaş üzeri 611 kadın ve 238 erkekle görüşülmüştür.

Anket ve görüşmelerden elde edilen verilerin denetlenmesi için, çalışma günü sonunda o gün doldurulan tüm anket formları ve içerdikleri sorular tek tek kontrol edilmiştir. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlara göre, yanıt seçenekleri saptanmış, benzer gruplar oluşturularak kodlamaya uygun hale getirilmiştir. Oluşturulan kod planı yardımı ile sayısallaştırılan anket verileri Microsoft Excel programı tabanlı olarak bilgisayara aktarılmış, ardından da bu veriler kullanılarak ikincil veriler üretilmiştir.

Hanehalkı geliri, her bir hanehalkından anket uygulanan bireyin kendisinden alınan beyana göre hesaplanmıştır. Hanehalkının tarım ve hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde ettikleri ürünlerin bir kısmı pazarlanırken bir kısmı da kendi tüketim ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Yetiştirilen ve satılan ürünlerin miktarlarına ilişkin veriler, anket sırasında katılımcılardan ayrı ayrı elde edilmiştir. Bu miktarlar, Hedge ve Enters'de (2000) verilen yöntem kapsamında, 2007 Haziran ayı pazar fiyatlarıyla çarpılarak, hem elde ettikleri gelir hem de geçimlik üretim sonucunda hane bütçesine katkı miktarları ortaya konulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

Kırsal kesimde yaşayan insanların önemli bir kısmı için eğitim, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çok önemlidir (UNESCO, 2002). Eğitim düzeyi, bir yandan doğrudan refah düzeyinin, diğer yandan da sosyal hareketliliğin bir göstergesidir. Genel olarak eğitim düzeyinin belirleyici unsurları; yaş, babanın (hane reisinin) konumu, cinsiyet, sınıf kökeni, kentleşme gibi ölçütlerdir. Bunlardan en belirleyici olanlar ise, kırsal kesimin kendisi ve cinsiyet olgusudur (KSSGM, 2000).

Dünyadaki tüm ülkeler demokratikleşmek, çağdaşlaşmak ve geleceğe katkıda bulunmak istemekte, kalkınmanın odak noktasının insan olduğu gerçeğini dikkate alarak, eğitimi en geçerli yatırım olarak kabul etmektedirler. Durum böyleyken, Türkiye'de, özellikle de kırsal kesimde yaşayan kadınlar, eğitim açısından olumsuz koşullarda bulunmaktadır (Özgen ve Ufuk, 2001).

Trabzon İli orman köylerinde, okur-yazar olmayan 15 yaş üzeri kadınlar, %40,4 gibi yüksek sayılabilecek bir orandadır. Bu rakam aynı köylerde yaşayan 15 yaş üzeri erkeklerde %7,2'dir. Okur-yazar olma bakımından iki kesim arasında, kadınlar aleyhine belirgin bir fark vardır. Eğitim düzeyinde belirleyici rol oynayan ve KSSGM' e (2000) atfen yukarıda sıralanan etkenler her iki cins için benzer etkileme değerine sahip olup, fark büyük oranda cinsiyet olgusundan kaynaklanmaktadır. Okur-yazar olmayan kadınlar daha çok 45 yaş üzeri gruplarda yığılmıştır. 55 yaş üzerindeki her 4, 75 yaş üzerindeki her 5 kadından ancak birisi okur-yazardır.

Çalışmanın yürütüldüğü orman köylerindeki kadınlar, büyük oranda sorumluluğunu taşıdıkları ev işlerinin yanı sıra, ev dışındaki pek çok üretim faaliyetinde de, işgücüne erkeklerden daha fazla katılırlar. Evdeki günlük işlerin neredeyse tamamına yakını kadınlar tarafından yapılırken, hayvanların bakımından, tarımsal faaliyetlere kadar çoğu işlerde, kadınların işgücüne katılım oranları erkeklerden daha yüksek olmaktadır. Örneğin, evdeki temizlik işlerinin %98'i, yemek ve mutfak işleri ile çocukların bakımının %97'si kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Bunların yanı sıra tarımsal faaliyetlerin de %69'u kadınların sorumluluğunda bulunmaktadır.

Motorlu testerenin kullanılmasıyla birlikte odun yapma faaliyetinde erkeklerin payı artmıştır (%55).

Kadınların ev işlerinde önemli ölçüde sorumluluk üstlenmeleri yalnızca araştırma alanında görülen bir özellik olmayıp, ülke, hatta dünya genelinde de yaygın olan bir davranış biçimidir.

AB ülkelerinden Hollanda ve Fransa'da yapılan araştırmalarda, kadınların tarımsal işlerde erkeklerin çalıştıkları sürenin yaklaşık yarısı kadar zaman harcadığını, daha çok ev işlerinde çalıştıklarını ortaya koymuştur (Keskin, 2004). Afrika ülkelerinde erkekler ev işlerine nadiren katılmaktadırlar. Gıda işleme, hazırlama, çocuk bakımı ve beslenmesinde önemli farklılıklar olmakla birlikte erkeklerin bu işlere katılımı çoğunlukla düşüktür (Wandel, 1995).

Araştırma alanındaki kadınların, ev içindeki rutin işlerin yanı sıra ev dışındaki işleri de büyük ölçüde yerine getirmelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, tarım ve hayvancılık uğraşlarından elde edilen gelir miktarının ailenin geçimini tek başına sağlamaktan uzak olmasıdır. Bu durumda, hane reisi erkek, ailesini geçindirebilmek için tarım ve hayvancılık dışı uğraşlar edinmek durumunda kalmaktadır. Geçimini tek başına tarım ve hayvancılıktan sağlayamayan hane reisi, "çiftçi" sıfatını kazanamamakta, çiftçiliği profesyonel meslek olarak görmemektedir. Genellikle geçimlik üretime ve/veya aile bütçesine katkı ölçüğünde kalan tarım ve hayvancılık faaliyetleri de büyük ölçüde kadınların sorumluluğuna girmekte, erkek ancak asli işinden fırsat buldukça bu uğraşlarda kadına yardımcı olmaktadır.

Araştırma alanında kişi başına yıllık ortalama gelir 1.454 \$ olarak hesaplanmıştır. Hanelerde üretilen tüm değerler dikkate alındığında, yani geçimlik üretime yönelik ürünler de değerlendirilerek hesaplamalara dahil edildiğinde, kişi başına üretim miktarı ise 1936 \$ olmaktadır. Hanehalkının nakit gelirleri, üretmek kendi ihtiyaçlarında kullandıkları ve sattıkları tarım ve hayvancılık kökenli ürünler, ormanlardan ve meralardan elde ettikleri tüm ürünlerin değerlendirilmesiyle oluşturulan ve ailenin geçiminde kullanılan tüm değerler içerisinde, bu değerleri oluşturan gelir kalemlerin dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Toplam üretimi oluşturan değerlerin üretim kaynaklarına göre dağılımı

Üretim kaynağı	Üretim kaynaklarının toplam üretim içerisindeki oranı (%)
Maaş, ücret vb. gelirleri	46,2
Hayvancılık kaynaklı üretim	29,1
Tarım kökenli üretim	16,7
Orman kökenli üretim	7,8
Elişi kökenli gelirler	0,2
TOPLAM	100

Tablo incelendiğinde, toplam üretim miktarları içerisinde çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen hayvancılık ve tarım kökenli üretimin, ayrıca tamamı kadınlar tarafından gerçekleştirilen elişi kökenli gelirlerin toplam payının %46 olduğu görülmektedir. Orman köylerinde, üretilen ve satılan pek çok üründe kadın emeği ve katkısı vardır. Bununla birlikte, gelirlerin harcanmasında kadınların daha tutumlu olması ve tasarrufa erkeklerden fazla önem vermeleri de aile bütçesi üzerinde olumlu etkiler yaratır.

Araştırma alanındaki hayvancılık faaliyetleri çoğunlukla kadınlar tarafından yürütülür. Koyun sürülerinin meralarda otlatılması dışındaki işler genellikle kadınların sorumluluğundadır. Bakılabilecek hayvan sayısının ve türünün belirlenmesi, satılacak hayvanların hangileri olduğuna dair kararlar da genellikle kadınlar tarafından verilir. Hayvanların bakımı, sağılması, sütün işlenerek ikincil ürünlere dönüştürülmesi, hangi ürünlerden ne kadar satılacağına karar verme işi de çoğunlukla kadınların sorumluluğundadır. Anket katılımcısı kadınların %44,6'sı,

en çok zaman ayırdığı işin “hayvanların bakımı” olduğunu beyan etmiştir. “Çocukların bakımı” seçeneğinin %7,9 olduğu düşünüldüğünde, kadınların hayvancılık uğraşında harcadıkları enerji ve zamanın fazlalığı ortaya çıkmaktadır.

Kadınların orman köylerindeki hayvancılık faaliyetlerinde oynadıkları rolle, ORKÖY’ün destekleme amaçlı ferdi kredilerinden yararlanma oranları arasında bir çelişki söz konusudur. 2003–2006 yılları arasında Trabzon’daki orman köylerine verilen kişisel kredilerin sadece %7,6’sı kadınlar tarafından kullanılmıştır (Anonim, 2007). Kişisel kredi kullanan kadınların, eşlerinin çalışmak amacıyla uzun süreli köy dışında bulunduğu için ev yönetimini üstlenmiş olmaları gibi ortak bir özellikleri bulunmaktadır. ORKÖY tarafından sağlanan krediyi kullanarak satın alınacak hayvanların bakımından büyük ölçüde kadınlar sorumlu olmaktadır. Bakabileceği hayvan sayısını ve cinsini, ahırının ve işgücünün kapasitesini belirleyenler çoğunlukla kadınlar olmasına karşın, kredi kullanmada erkek ağırlıklı bir yapı söz konusudur. Hayvancılığı özendirmek amacıyla verilen kişisel krediyi almaya hak kazanan bazı erkeklerin, sağlanan krediyle hayvan satın almaya gittiklerinde eşlerini de beraberlerinde götürmeleri dikkat çekicidir. Yani satın alınacak hayvanlar, bu konudaki bilgi birikimleri erkeklere göre daha fazla olan kadınlar tarafından seçilmektedir.

Orman köylerinde, genellikle geçimlik üretime dayalı tarımsal faaliyetler daha çok kadınlar tarafından yürütülmektedir. Anket katılımcısı kadınların %15,3’ü zamanlarının çoğunu tarlalardaki ekim, bakım işlerine ayırdıklarını beyan etmişlerdir. Kadınlar, evlerinin etrafındaki küçük tarlalardan en fazla ürünü almak gibi bir çabanın içerisinde olurlar. Hangi ürünü, tarlanın hangi kısmına ve ne kadar ekeceklerinin/dikeceklerinin kararı çoğunlukla kadınlar tarafından verilir. Evde yaşlı bir kadın yaşıyorsa, bu karar genellikle ona aittir ve kararı verirken geleneksel bilgi birikimini kullanır. Yıldırak’a (1992) göre; kadının tarımsal mesleklerle ilgili bilgisi daha çok deneyime dayanır, eksikleri eşi tarafından tamamlanır. Araştırmanın gerçekleştirildiği orman köyleri için bu görüşe katılmak mümkün değildir. Tarım ve hayvancılık genellikle geçimlik üretime dayalı, nakit gelir sağlamayan bir uğraş olduğu için kadınların kontrolündedir. Erkekler daha çok köy dışındadırlar. Bu nedenle de kadınların tarım ve hayvancılığa ait bilgi birikimleri erkeklere oranla daha fazladır.

Türk ailesinin geleneksel yapısı gereği kadın, dışarıdan görüldüğünün aksine, çoğu kez evin gerçek egemeni ve her sözün kendisinde bittiği bir kişi konumundadır. Evdeki güç dengesinin kadının lehine doğru ağırlık kazandığı, gelenekler gereği pek dışarıya aksetmemektedir (Yıldırak, 1992). Karar verme sürecine katılım geniş kapsamlı bir konu olmakla birlikte, kadının toplum içerisindeki konumunu ortaya koyması bakımından önemli bir gösterge niteliğindedir. Anket katılımcısı kadınların %71’i “Aile ile ilgili önemli bir karar alırken eşlerinin kendilerine danıştığını” ifade etmiştir. Karar alma sürecinde, eşi kendisine danışan kadınların %94,8’i, bu sürecin evlendikleri günden beri devam ettiğini beyan ederken, %5,2’si de eşlerinin yaşlandıktan sonra kendilerinin karar verme sürecine dahil ettiklerini belirtmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar, bölgeleri hakkındaki bilgi birikimleri ve önceden beri yürüte geldikleri geleneksel çalışmaları ile verilecek kararları zenginleştirebilecek düzeylerde olmalarına rağmen genellikle karar verme süreci dışında tutulurlarken (Abuquah, 1996), çalışma alanında özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerine yönelik kararlar kadınlar tarafından verilmektedir.

Kadının gerek evde gerekse ev dışında yaptığı işlerin hanehalkının geçimine katkısını ve değerini önemseyip önemsemediklerini, bu katkının ne derece farkında olduklarını belirlemek amacıyla erkeklere; “Eşiniz evin geçimine katkı sağlıyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya erkeklerin %81,8’i “evet”, %18,2’si ise hayır cevabını vermiştir. “Hayır” cevabını veren erkeklere, kadınların gerek ev içinde gerekse ev dışında yaptıkları işler hatırlatılıp bu konudaki düşünceleri tekrar sorulmuştur. İlk anda “hayır” cevabını verenlerin %62,2’si, bu hatırlatmanın ardından “evet” demiş, %37,8’i de “hayır” demeyi sürdürmüştür. Yani araştırma alanındaki bazı

erkekler, kadınların yaptığı işleri onun asli görevleri olarak algılanmakta, kadınların nakit gelir getirme ve maaş alma dışındaki uğraşlarını hanehalkının geçimine “katkı” olarak görmemektedir.

Kadınların yaptıkları işlerin değersiz görülmesi, kadın işgücünün görünmez olması yalnızca araştırma alanında görülen bir davranış biçimi olmayıp, Briggs vd., (2003); kadınların aile bütçesine ekonomik katkılarının aslında olduğundan çok daha azmış gibi görüldüğünü ve öyle kabul edildiğini, ayrıca kadınların karar verme sürecine katılımlarının da az olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, Halim (1999), Bangladeş’te yaptığı bir çalışmada, gelir getiren faaliyetlerde bulunan kadınların aile içerisindeki saygınlıklarının ve karar verme sürecine katılımlarının arttığını, bu kadınların eşlerinin ev işlerine daha fazla yardım ettiklerini ortaya koymuştur.

Ancak, araştırma alanında kadının yaptığı işlerin değersiz görülmesi, takdir edilmemesi yaygın bir davranış biçimi değildir. Ev içinde ve evin dışında yaptıklarının onların zaten yapması gereken doğal işleri oldukları yönünde bir algılamının olduğu söylenebilir. Ama bu algılamının, kadının yaptığı işlerin görmezden gelinmesine, az ve değersiz görülmesine neden olduğunu söylemek doğru değildir. Bu konular konuşulurken pek çok erkek katılımcının, eşini işaret ederek “O olmazsa aç kalırız” dediği gözlenmiştir.

Yapılan işlerin erkek tarafından takdir edilmesi, değerli sayılmasının yanında; kadınların kendi yaptıkları işleri ailelerinin geçimine katkı anlamında nasıl gördükleri de önemlidir. Kadınlara yöneltilen “Ailenizin geçimine katkı sağlıyor musunuz?” sorusuna %90 oranında “evet” cevabı verilmiştir. Ailesinin geçimine katkı sağlamadığını ifade eden %10 oranındaki kadın, yaşlı ve hasta olmaları nedeniyle üretim faaliyetlerine katılmadıklarını, artık tüketici konumunda olduklarını belirtmişlerdir. Bunu söylerken bile, ev dışındaki faaliyetleri yürüten gelin veya kızlarının çocuklarıyla ilgilenerek veya yemek pişirerek hala üretime destek vermeleri de dikkat çekici olmuştur.

Cinsiyet önyargısı ve görmezden gelme tüm dünya ülkelerinde etkili olmakta ve gıda güvensizliğine neden olan kısıtlamaları beraberinde getirmektedir. Kırsal kesimde yaşayan pek çok kadının araziler üzerinde kullanım hakkı yoktur veya araziler üzerindeki imtiyazları kalıcı değildir. Üretimin sürdürülmesi ve geliştirilmesini amaçlayan çiftçi birliklerine üye olma veya kredi kaynaklarından yararlanma koşullarını taşıyor olmaları dışında, arazilerin tapularını ellerinde bulunduranlar; kocaları, erkek kardeşleri ve babalarıdır (FAO, 1995).

Araştırma alanında bulunan orman köylerindeki taşınmaz malların mülkiyetleri genellikle erkeklere aittir. Kadınların sadece %8’inin tapu kayıtlarında üzerlerine tapulu mülkleri olduğu beyanlarından anlaşılmıştır. Bu oran erkeklerde %25,7’dir. Köylerin çoğunda kadastro çalışmaları tamamlanamadığından, mülkler genellikle büyük dedelerin üzerlerine tapulu veya onların zilyetliğindedir. Bu nedenle, erkeklerin çoğunun adına tapulu mülk yoktur ve bu durum, yeşil kart başvurularında önemli bir avantaj olmaktadır. Köylerde kadastro çalışmaları tamamlanıp kişiler adına mülk tescil edilince, yeşil kart uygulamalarından yararlanma olanakları ortadan kalkmaktadır.

Kadınların yaptıkları işleri, üretime katkılarını görmezden gelme ve/veya daha az değerli görme olgusu araştırma bölgesinde gıda güvensizliğine neden olabilecek etkili bir kısıt değildir. Hukuki anlamda arazilere sahip olmanın önündeki kadastro engeli de bu konuda kadın erkek arasında ne oranda fark olduğunun kesin olarak ortaya konulmasını engellemektedir. Ama FAO’da (1995) sözü edilen araziler üzerindeki kullanım hakkı sorununun, bölge için geçerli olmadığı söylenebilir. Araziler üzerindeki sahiplilik haklarının hukuken ve fiilen erkekler üzerinde görülmesine karşın, bu arazilere sahip çıkan, sınırlarını bilen, büyük oranda yöneten ve imar edenler çoğunlukla kadınlardır.

Kadınların ailenin gıda güvenliğini sağlama çabaları, onların kendi sağlıklarına olumsuz etki yapmaktadır. Kadınların iş yükünün ağır olduğu toplumlarda erkeklerin bazı işleri üstlenmeleri, sezonluk işlerin sorunsuz ve zaman darlığı çekilmeden yürütülmesini sağlamaktadır. Böylelikle kadınlara, çocuklarına bakmaları ve onları gereğince beslemeleri için daha fazla zaman kalmaktadır. Aynı zamanda da ekim ve hasat işlerinin zamanında yapılmasını, daha fazla miktarda ve çeşitte ürün alınmasını sağlamaktadır (Wandel, 1995). Çalışma alanında işgücüne ve üretim faaliyetlerine üst düzeyde katkı sağlayan kadınların sağlıkları da aynı oranda bozulmaktadır.

Araştırma alanında kadın ve erkeklerin kendi beyanları esas alınarak belirlenen sürekli rahatsızlık duydukları hastalıkların dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Kadın ve erkekleri sürekli rahatsız eden hastalıkların dağılımı

Sürekli duyulan rahatsızlık	Kadın		Erkek	
	Sayı	%	Sayı	%
Romatizma	101	27,5	12	14,3
Yüksek tansiyon	42	11,4	10	11,8
Sindirim	38	10,4	11	13,1
Solunum	31	8,4	13	15,5
Baş ağrısı	31	8,4	0	0
Bel fıtığı	26	7,1	1	1,2
Kadın hastalıkları/ Prostat	23	6,3	5	6,0
Sinirsel	22	6,0	5	6,0
Kalp-damar	20	5,4	16	19,0
Böbrek ve boşaltım	11	3,0	4	4,8
Guatr	11	3,0	0	0
Şeker	8	2,2	6	7,1
Diğer (göz, kanser vb.)	3	0,9	1	1,2
TOPLAM	367	100	84	100

Tablo incelendiğinde, kadınların en çok şikayet ettikleri rahatsızlığın romatizma ve eklem ağrıları olduğu görülmektedir. Romatizma ve özellikle de diz eklemine yaşanan ağrıların oranının yüksek olmasının; Doğu Karadeniz Bölgesi’nin rutubetli iklim koşulları, kadınların sırtlarında yük taşımaları, her türlü tarımsal faaliyeti geleneksel tarım aletleriyle ve kas gücüyle yapmalarından kaynaklandığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Romatizma ve eklem ağrılarının yanında kadınlardaki bel fıtığı rahatsızlığının da yüksek oranda olmasının nedeni olarak, ağır çalışma koşulları ve sırtta yük taşıma gösterilmiştir.

Anket katılımcısı kadınların %60,1’i kendilerini sürekli rahatsız eden en az bir hastalıklarının olduğunu belirtmiştir. Bu oranın erkekler arasında %35,4 olması kadınların erkeklere oranla daha çok hasta olduklarını göstermektedir.

Araç yolu ağının yeterli olmaması, yük taşımaya yönelik hayvanları kullanma geleneğinden yoksunluk veya bu hayvanların köylere özgü arazi koşullarında verimli çalışmaması gibi nedenler, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaşayan kadınların her türlü yükü sırtlarında taşımalarına neden olmaktadır. Engebeli arazi yapısı, tarımda makineleşmenin önünde ciddi bir engel oluşturmakta, tarımsal uğraşların hemen hemen tamamı basit araçlarla ve insan gücü kullanılarak yapılmaktadır. Yol ağının genişlemesi, hayvan sayılarının ve buna bağlı olarak da ot ihtiyacının azalması, odun tüketiminde azalma ve odunun genellikle erkekler tarafından motorlu testerelele kesilip araçlarla taşınması, su şebekesinin su taşımaya gerek bırakmaması, kadınların sırtlarında eskiye oranla daha az yük taşınması sonucunu doğurmuştur. Her yıl işlenerek çapalanması gereken geniş mısır tarlalarının fındık ve/veya çay bahçelerine dönüşmesi, beden gücü kullanımında belirgin bir azaltma sağlamış olmasına karşın, araştırma alanındaki orman köylerinde yaşayan kadınlar hala çok çalışmaktadırlar.

4. Sonuç ve Öneriler

Bugün kadın ve kalkınma konusu; kadının daha üretken olması, emeğini daha etkin kullanması değil, kadının güçlenmesi, üretim sürecindeki rolü, işgücüne katılımı, modern kurumlara ulaşabilme (yayım, eğitim, kredi, sağlık ve sosyal hizmetler vb.) yolları, kendi emeği ve gündelik yaşam üzerindeki denetim gücünü artırabilmesi, erkeklerle eşit bir biçimde kalkınma sürecine katılabilmesi biçiminde algılanmaktadır (Fazlıoğlu, 2003).

Kadınların kalkınma sürecine katılımı ve kalkınmadan gereğince yararlanabilmesi onun sosyo-ekonomik statüsü ile ilişkilidir. Kırsal alanda tarım ve tarım dışı sektörlerde gelir, iş ve istihdam olanaklarını artırıcı beceri geliştirme ve meslek edindirmeye yönelik yaygın eğitim hizmetlerinin uygulanması önemini korumaktadır.

Özellikle Halk Eğitimi Merkezi tarafından kadınlara yönelik yaygın eğitim programları tamamen kadının ev içindeki işlerine odaklanmamalı, orman köylerdeki kadınların büyük ölçüde sorumluluk aldığı, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesine yönelik eğitimleri de içermelidir.

İnsanın kalkınmadaki yeri doldurulamayacak düzeydedir. İnsana yapılacak yatırım, insan kaynaklarının niteliğini arttıran her türlü faaliyeti içerir. Bu bağlamda eğitim, insana yapılan en verimli ve en geçerli yatırım olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de ülke ekonomisine katkıları ve toplumsal yaşamda oynadıkları roller nedeniyle kadınlara yapılacak yatırımların artırılması son derece önemli bir konudur. Bu nedenle, kırsal alanda yaşayan kadınlar, eğitim ve yayım çalışmalarına mümkün olduğunca fazla katılmalıdır. Ancak 2007 yılı itibarıyla, araştırma alanında yaşayan kadın işgücünün ancak %60’ı okuryazardır ve bu durum eğitimin önünde önemli bir kısıt oluşturmaktadır.

Son yıllarda, kadınların sosyal ve ekonomik gelişim sürecinde oynadıkları özel role ilişkin farkındalıkları artmaktadır. Bunun yanında; dünyanın çeşitli bölgelerinde kadınlar doğal kaynakların birincil kullanıcılarıdır. Kullandıkları bu kaynaklara ilişkin bilgi düzeylerini arttıracak yönde eğitilerek bilgilendirilmeleri, topluma ve aynı zamanda da çevreye önemli yararlar sağlayacaktır.

Coğrafi konumları, demografik yapıları, tarıma uygun arazi miktarları ve hayvancılık potansiyelleri dikkate alındığında, orman köylerinde yaşayan insanların tamamını köylerinde tutarak yerinde kalkındırmak oldukça zor görünmektedir. Köylerde, ülke koşullarına paralel olarak doğal sürecinde devam eden bir değişim yaşanmaktadır. Bu aşamada; kırsal kalkınmaya aktarılacak kaynaklar, gerçekten muhtaç olan kişilere, o kişilerin içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullara ve becerilerine uygun olarak dağıtılmalı, “kişiye özel” ve yaşam kalitesini arttırıcı nitelikte olmalıdır. Ayrıca bu kaynakların aktarılması sırasındaki bilgilendirme toplantılarına kadınların katılımı da mutlaka sağlanmalı, kırsal kalkınmayı destekleyici kredilerin verilmesi aşamasında cinsiyet dengeli kalkınma yaklaşımı esaslarına uyulmalıdır.

Kaynaklar

Abruquah, E., 1996. Rural Women and High Forest in Ghana: A Case Study of the Nkawie Forest District. Master of Forestry Degree, Lakehead University, Ontario, Canada, 128 p.

Anonim, 2007. ORKÖY Trabzon Şube Müdürlüğü Kayıtları. Trabzon.

Alkan, S., 2007. Trabzon İli Orman Köylerinde Kadın ve Orman Kaynakları İlişkisi. Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 166 s.

- Briggs, J., Sharp, J., Hamed, N. ve Yacoub, H., 2003.** Changing Women's Roles, Changing Environmental Knowledges: Evidence From Upper Egypt. *The Geographical Journal*, 169 (4): 313-325.
- DPT, 2006.** Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi. <http://ekutup.dpt.gov.tr>, (Ziyaret Tarihi: 18.11.2007).
- Fazlıoğlu, A., 2003.** Kırsal Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımları. Erozyonla Mücadele ve Kırsal Kalkınma Projelerinde Sosyal Boyut Semineri, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Sosprj/cdenge.html>, 21 Ocak 2006.
- FAO, 1995.** FAO Plan of Action for Women in Development (1996-2001). Rome, 34 p.
- Halim, S., 1999.** Invisible Again: Women and Social Forestry in Bangladesh, Department and Sociology. Mc Gill University, Montreal, 281 p.
- Hedge, R. ve Enders, T., 2000.** Forest Products and Household Economy: A Case Study From Mudumalai Wildlife Sanctuary, Southern India. *Environmental Conservation*, 27 (3): 250-259.
- Keskin, G., 2004.** AB'de Tarımda Kadının Yeri. *T.E.A.E Bakış Dergisi*, 5, 10: 1-4.
- KSSGM, 2000.** Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılımı. Cem Web Ofset, Ankara, 216 s.
- Özer, D., Demiryürek, K., Gülçubuk, B., Taluğ, C. ve Robertson, L., 2005.** Kırsal Kalkınma ve Tarımsal Yayım Hizmetlerinde Kadın Liderliği ve Güneydoğu Anadolu Projesi İçin Önemi. GAP IV. Tarım Kongresi, 21-23 Eylül 2005, Şanlıurfa, s. 522-529.
- Özgen, Ö. ve Ufuk, H., 2001.** Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği ve Teknik Kongresi, 17-21 Ocak 2001, Ankara, s. 1050-1063.
- UNESCO, 2002.** Education for Rural Development in Asia: Experiences and Policy Lessons. FAO/UNESCO Seminar, 5-5 November 2002, Bangkok, Thailand.
- Yıldırak, N., 1992.** Köy Kadınlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Konumları. Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 87 s.
- Yılmaz, B. ve Berber, M., 2007.** Türkiye'de Kadının İşgücü Piyasasına Katılım Süreci; Sektörel ve Bölgesel Analiz. <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/mk1.htm> (Ziyaret tarihi: 23 Mart 2007).
- Wandel, M., 1995.** Men in the Food Chain: Reasons for Similarities and Dissimilarities Between Asian and African Households. *Food and Nutrition Bulletin*, 16 (1): 17-26.